

prof. Mgr. Jaromír Krško, PhD.

Katedra slovenského jazyka a komunikácie, Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela
Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica

Oponentský posudok

habilitačnej práce PaedDr. Andreja Závodného, PhD.

Vybrané aspekty diachróonnej a synchronnej slovenskej onymie

Predložená habilitačná práca Dr. Andreja Závodného predstavuje zaujímavú analýzu viacerých problémových miest slovenskej onomastiky.

Hoci celoživotné dielo sa nezvykne posudzovať pri habilitačnom konaní, pripomenutie si pomerne krátkej (pätnásťročnej) vedeckej tvorby A. Závodného tiež prispeje k celkovému obrazu o habilitantovi. Práca Dr. Andreja Závodného po obsahovej stránke je onomastickej, či jazykovednej komunite na Slovensku známa z viacerých domácich a zahraničných vedeckých stretnutí, vedecké príspevky publikoval vo viacerých vedeckých zborníkoch a časopisoch, má za sebou viacero monografií (či už ako samotný autor alebo ako spoluautor). Spoločným „leitmotívom“ v jeho tvorbe je uplatnenie regionálneho aspektu a zvýraznenie potreby výskumu regionálnej onymie v rámci celonárodného výskumu, čo prezentuje aj v jednej kapitole habilitačnej práce. Hoci leitmotív rodného regiónu a výskum Záhoria sa tiahne celou jeho doterajšou tvorbou, celkom prirodzene postupne prešiel aj do všeobecnejších otázok onomastiky a začal hľadať odpovede na viaceré teoretické otázky onomastiky.

Analýza a interpretácia regionálnej toponymie umožňuje sledovať obidve relevantné zložky tvoriace onymický znak – jej motivačné i obsahovo-sémantické príznaky. Historický aspekt vlastného mena spojený s konfrontáciou susednej onymie zároveň poukazuje (v rovine motivačných príznakov) na proces utvárania mimojazykovej stránky propria a historický zápis vlastného mena je dôkazom fungovania propria v spoločenskej komunikácii (povedané slovami V. Blanára, je to dôkaz o *onymickom vedení*). A. Závodný tento fakt dokladá v jednotlivých kapitolách svojej habilitačnej práce.

Otázok k predloženej práci nie je mnoho, čo svedčí o dobrom texte bez výrazných teoretických ruptúr a nejasností. Preto sa v posudku ocitnú skôr dobre mienené rady a pripomienky k jednotlivým kapitolám, ktorých cieľom nie je znehodnotiť výsledky vedeckých výskumov A. Závodného.

V úvodnej kapitole venovanej mapovaniu slovenskej onomastiky, v ktorej sa A. Závodný snaží zároveň dokumentovať svoj široký teoretický záber a poznatky o dôležitých

onomastických prácach, treba pripomenúť, že do výpočtu prác zaoberajúcich sa problematikou živej antroponymie (s. 11) možno ešte zaradiť aj dizertačnú prácu M. Szczerbovej *Živé osobné mená v slovensko-poľskom pomedzí* (2015), ktorá robila komparáciu modelovej štruktúry na slovenskej a poľskej strane hornej Oravy. Viacero dizertačných a rigorózných prác vzniklo aj na prešovskom pracovisku pod vedením Ľ. Sičákovej, M. Blichu a ďalších.

K myšlienkam o motivácii vlastného mena a zmene motivačných činiteľov (s. 23) treba poznamenať, že dnešné hodnotenie sémantiky východiskového apelatíva môže byť zmenené, resp. nemusí korešpondovať s pôvodný významom – napr. potok Lukavec, ktorý bol motivovaný psl. adjektívom **lŕkavъ* vo význame zákerný (nemusel byť aj vo význame dravý) a dnes ho vnímame ako „neškodný“ potôčik. Mohol byť takýmto neškodným aj v minulosti. Dominantná motivačná vlastnosť – zákernosť, spočívala v spodných víroch, ktoré nebolo vidieť. Podobne VN. *Besná voda* v povodí Turca pomenúva potôčik, ktorý cez dedinu Dubové má koryto hlboké asi 2 metre a po celej dĺžke v intraviláne obce je široké cca 4 metre. Z pohľadu tam nežijúcich ľudí ide o zbytočne široké koryto a motivačne nevhodný názov. Pravá motivácia sa sémanticky naplní počas letných búrok a na jar pri topení snehu z okolitých hôr, pretože Besná voda odvodňuje plochu niekoľko stoviek hektárov ako jediný vodný tok.

Pri teoretických úvahách o procese propriálizácie (s. 34 a n.) súhlasím s A. Závodným, že musíme brať do úvahy sprievodné procesy tvorenia nového propria (zmena morfematickej štruktúry a gramatického významu) a slovotvorný proces využívaný pri apelatívach, najmä v prípade nedochovania (prípadne neexistencie) motivujúceho apelatíva. Pri analýze propria však ide o uhol pohľadu na motiváciu – VN. *Kamenica* nemusel nutne vzniknúť propriálnou deriváciou z apelatíva *kameň*, ale obyčajnou propriálizáciou z apelatíva *kamenica*. R. Krajčovič vo svojej sérii článkov *Z lexiky stredovekej slovenčiny s výkladmi názvovo obcí a miest* publikovaných v Kultúre slova uvádza viaceré apelatíva, o ktorých možno pochybovať ako o apelatívach, pretože sa nedochovali ani v súčasnej, ani v historickej lexike a neuvádzajú ich ani etymologické slovníky blízkyh jazykov – *bratka* (menšie spoločenstvo rodinných alebo kláštorných bratov), *bušinec* (znehodnotená pôda), *čavoj* (ozbrojený vojenský oddiel), *čepčín* (miesto, kde vrcholky pahorkov majú podobu čepca) atď. K podobám takýchto apelatív sa dopracujeme len prihliadaním na slovotvorný proces využívaný pri apelatívach, tak ako o tom píše A. Závodný.

Pri analýze denotátu a motivácii propria nie je správne tvrdenia, že „niektoré skupiny vlastných mien, ako sú prezývky či prezývkové obyvateľské mená (pomenúvajú zároveň dva objekty – sídelný objekt, ale sprostredkovane aj jeho obyvateľov)“ (s. 42), pretože práve objekt pomenovania rozlišuje druh vlastného mena – prezývkové obyvateľské meno označuje

obyvateľov, preto ho radíme medzi antroponymá (napr. *Bryndziari, Švakári, Pudžingéri* a pod.) a prezývkové ojkonymum označuje obec (nie jej obyvateľov!), preto ho radíme k toponymám (napr. *Pažravá pri Zvolene, Sebechleby, Lúpežová* atď.). Ľudová etymológia prezývkových obyvateľských mien alebo aj ojkonym vždy pracuje s príbehom a ak ho nemá, musí si ho vytvoriť.

V podkapitole venovanej modelovaniu proprií (predovšetkým toponým) vidieť široký teoretický záber habilitanta, ktorý nielen sumarizuje viaceré názory uznávaných autorít teoretickej onomastiky, ale všíma si aj názorové rozpory a posuny. Dôležité je, že k danej problematike zaujíma vlastný konštruktívny názor. Napr. pri modeli *D (VM D)* (s. 51 a n.), týkajúci sa špecifického postavenia posesivity v hydronymii, dopĺňa doteraz zaužívané názory o primárnej posesivite v niektorých hydronymách (*Ančin potok* – s. 55), ktoré môžu mať (ako v tomto príklade) delimitačnú funkciu.

Problematike gramatickej stránky proprií a tvorbe proprií venuje A. Závodný pozornosť v podkapitole 2.3. Aj tu dokazuje široký teoretický záber a dobrú orientáciu (predovšetkým) v domácej odbornej literatúre. V súvislosti s toponymami vetného typu, ktoré sa veľmi ťažko včleňujú do výpovede, pretože ich flexia je problematická, treba poznamenať, že aj bežný človek bez filologického vzdelania sa snaží vytvoriť takú vetnú konštrukciu, aby mohol toponymum vetného typu začleniť v pôvodnej podobe a z jeho formy bolo evidentné, že ide o označenie miesta. **Pri procese apelativizácie propria, ako uvádza E. Pokorná, že môže ísť o proces spontánny a zámerný (s. 66), môžeme pri zámernej apelativizácii uvažovať aj o tvorení kolokvializmov s cieľom expresivizovať výpoved'?**

Názov kapitoly 2.3 – *Gramatika a slovtvorba vlastných mien* (s. 60 – 111) nadväzuje na tradičnú slovenskú (či česko-slovenskú) onomastickú školu osemdesiatych a deväťdesiatych rokov minulého storočia. Súčasná česká (ale aj poľská) onomastika sa odvážnejšie pohla iným smerom, pretože, ako aj sám habilitant konštatuje vo svojej práci – propriá majú špecifické postavenie v lexike každého jazykového systému. Ich špecifické postavenie vyplýva aj z procesu utvárania nových proprií a ich formálnej podoby – proprium je napr. vždy vo funkcii substantíva, čo vyplýva z jeho nominačnej funkcie. Hoci formálnu stránku môže mať adjektívnu (*Veselý, Hlboké*), slovesnú (*Vyskočil*), vetnú (*Vítamvás, Potmešil, Brzobohatý*). Pri tvorení proprií sa uplatňujú špecifické postupy, ktoré sú v apelatívnej slovtvorbe marginálne, prípadne neexistujú (napr. tvorenie hypokoristik je odlišné ako tvorenie apelatív, proces transonymizácie apelatívna lexika nepozná – len sémantické posuny v rámci polysémie), mikroštruktúrne vzťahy pri propriách majú špecifické postavenie v porovnaní s týmito vzťahmi u apelatív (čo sa odráža napr. v propriálnych modeloch),

ojkoformanty nemusia mať (a spravidla ani nemajú) takú sémantickú hodnotu ako v apelatívnej lexike. Špecifickú situáciu nominačného procesu potvrdzuje A. Závodný slovami R. Šrámka – „vznik proprií nemusí byť nutne zviazaný s existenciou dajakého homonymného apelatíva, pretože propriá vznikajú v intenciách pomenúvacích, štruktúrnych a slovotvorných možností daného jazyka tak, že sa na rozdiel od apelatív môžu pri vzniku propria aktivovať také prvky a elementy a ich kombinácie, ktoré sa z apelatívnej sféry vymykajú alebo v nej majú inú distribúciu či inú funkciu.“ (s. 26, pozn. 29), rovnako tak aj na s. 35. Preto by aj slovenská onomastika mala začať uvažovať o termíne *názvotvorba* a termín *slovotvorba* ponechať apelatívnej časti slovnej zásoby.

V súvislosti s číslom proprií, ktorému venuje pozornosť habilitant v kapitole 2.3.2 sa vynára otázka **ako hodnotiť množné číslo proprií v prípadoch TN. Potoky (objekt motivovaný výskytom viacerých menších potôčikov) oproti výskytu dvoch obcí nazvaných Potok (1. Potok – obec v okrese Ružomberok, SV od Bešeňovej, 2. Potok – poľská obec SZ od Krosna)?**

Problematika skloňovania antroponým a skloňovanie ženských adjektívnych foriem priezvisk, ktoré sa utvárajú transflexne gramatickou relačnou morfou *-á* podobne ako pri apelatívach obsahuje aj jednu anomáliu – ide o priezvisko *Púchy*, ktoré sa (podľa Databázy priezvisk na Slovensku) v roku 1995 vyskytovalo 69 krát. Ženská podoba by mala byť **Púcha*, ale takáto podoba nie je zaznamenaná, vyskytuje sa len podoba *Púchyová* (celkovo sa toto priezvisko nachádzalo 98 krát), v ČR sa vyskytuje len mužská podoba *Púchy* – celkovo však len trikrát.

V podkapitole 2.3.6 venovanej transonymizačným procesom tvorenia proprií treba pri rekonštrukcii transonymizačného smeru, ktorý najčastejšie vychádza z historickej chronologickej zásady, že motivujúcim činiteľom bol starší názov písomne doložený, prípadne je motivácia toponyma motivicky priezračná, doplniť aj zásadu paleopsychológie – vnímanie sociálneho priestoru očami vtedajších ľudí, resp. z konfrontácie so súčasným pohľadom. Pri dvojici VN. Blatnica – ON. Blatnica musí byť starší názov hydronymum, ktorý sa transonymizovalo do vedľajšieho vzniknutého objektu – osady. Motiváciou názvu je blatistý povrch a ľudia si nestavajú obydlia v blatistom teréne.

V poznámke 126 (s. 89) treba súhlasiť s názorom, že pri názve *Potok* je veľmi ťažko určiť, či ide o proprium alebo apelatívum – najmä v hovorenej výpovedi informátora. Pri výskume však informátor zvyčajne upozorní, že daný objekt volajú jednoducho Potok. Príkladom je vodný tok *Bystrica*, ktorý v úseku Dolného Harmanca volajú *Rieka* – napriek tomu, že je tam množstvo potokov. *Bystrica* je totiž hlavný a najväčší tok v obci.

Tretia kapitola práce je venovaná pravopisu a štandardizácii vlastných mien. A. Závodný otvára viaceré problémy, ktoré sú spojené s vnímaním a rozsahom vlastného mena. Problematika analógie, ktorej venuje pozornosť v predchádzajúcej kapitole, funguje aj tu. Preto vznikajú zdanlivo rečnícke otázky o riešení napätia medzi nerovnakým písaním obyvateľov Zeme a (fiktívnych) obyvateľov Marsu, nejednotné písanie príslušníkov neexistujúceho územia (soták – Neslovák) a pod. Ale problémy tohto charakteru nerieši len slovenčina, ale aj iné slovanské jazyky – v češtine vyšla publikácia kolektívu autorov *Psaní velkých písmen v češtině* (Svobodová et al., 2015), ktorá vyvolala niekoľko polemík, pretože autori v snahe zjednodušiť pravopis, nerešpektovali názor onomastikov. Ale hľadanie a nachádzanie problémov je pozitívum vedeckého bádania – ich riešenie posúva vedu dopredu.

Štvrtá kapitola práce je venovaná regionálnemu a didaktickému aspektu onomastiky. Je dobre, že sa A. Závodný venoval aj tejto problematike. Z vlastných skúseností viem, aké je dôležité ukázať študentom krásu a na druhej strane zložitosť problematiky vlastných mien a lokálneho nárečia. Spätná väzba od študentov (aj po rokoch) ukazuje dôležitosť tohto aspektu. Problematika prezývok v rámci triedneho kolektívu býva prvým impulzom k nasmerovaniu záujmu o onomastiku. To isté platí aj pri výskume živej antroponymie. Tu však treba upozorniť na fakt, že výskum môžu robiť len v prostredí, ktoré poznajú a členovia society ich akceptujú. V opačnom prípade môžu počas výskumu zažiť neúspech.

Habilitačnú prácu PaedDr. Andreja Závodného, PhD. *Vybrané aspekty diachrónej a synchronnej slovenskej onymie* odporúčam na obhajobu a po jej úspešnom priebehu **navrhujem** podľa platných predpisov **udelit' PaedDr. Andrejovi Závodnému, PhD.** vedecko-pedagogický titul docent vo vednom odbore 2.1.27 slovenský jazyk a literatúra.

Banská Bystrica 25. 6. 2020

prof. Mgr. Jaromír Krško, PhD.

oponent